

A finn könyvtári és információs rendszer a gyakorlatban: szervezet, szolgáltatások, kooperáció

Szerzőnk cikkét a hazai szakember akár megigazulásnak is veheti: a finnek sem "találtak ki" mást a könyvtári-információs rendszer működtetésére, mint amit mi – hasonló nemzeti feltételek közepette – ugyancsak "kitaláltunk". A különbség annyi: a finnek ellátó szervezete kevésbé "többfelű", kevésbé bürokratikus, takarékosabb az emberi tényezőben, következetesebben támaszkodik az új technikára-technológiára. És ami a legfontosabb: sikeresebben működik, mint a miénk. Nem csak a könyvtárosok-információs szakemberek szubjektív igyekezetéből, hanem – s most erre kell figyelniünk – a társadalom objektív, évről évre fokozódó információs létszükségletei által.

Arja-Riitta Haarala vegyészdiplomát szerzett a Helsinkii Műszaki Egyetemen, majd másoddiplomát informatikából a University College London keretében. Korábban a Helsinkii Műszaki Egyetem Könyvtárának tájékoztatói osztályát vezette, ma a Tamperei Műszaki Egyetem Könyvtárának igazgatója. Tagja a NORDINFO Tanácsának, a Finn UNESCO Bizottságnak, a FID ETO Szakbizottságának, valamint a Euro-

pean Federation of Chemical Engineers, Information and Documentationnak.

Két évtizede élünk a számítógépesítés adta lehetőségek jegyében, és beszélünk a jövő technológiájáról, a számítógépes hálózatokról. Ez a jövő egyébként máris beköszöntött. A korszerű információs technológiával mindnyájan kapcsolatba kerülünk. A feladatok és a munkamozzanatok szintjén egyre nagyobb szerepet játszik a gépesítés, hogy a felhasználók ezáltal minél jobban hozzáférhessenek eredményeinkhez. A korszerű technológia a napi munka szerves részévé vált.

Az iparilag fejlett országok társadalmi rendkívül nagy mértékben függ az információval összefüggő tevékenységektől. A könyvtárak és más információs szolgálatok egyaránt kulcsszerepet játszanak a tapasztalt és a kezdő felhasználó ellátásában. Nagy a kihívás: Finnország távoli és kis népességű ország, számos problémát kell megoldania a tudományos és műszaki információ terén. Az alábbiakra gondolunk:

- ▶ Korlátozott a nemzeti kutatási és fejlesztési kapacitás, s ennek következtében szükségszerűen nagyobb a külföldtől való függés.
- ▶ Szűkösek az ország személyi erőforrásai, meglehetősen kicsik a gyűjteményei.
- ▶ Viszonylag kis létszámú a felhasználói közösség is, ami megdrágítja a belföldi szolgáltatásokat.

- ▶ A nemzetközi adatbázis-szolgáltatók és a jelentős külföldi könyvtárak egyaránt messze vannak.
- ▶ Nagy távolságok feszülnek az országon belül is a felhasználók és az információs szolgáltatók között.
- ▶ Végül, de nem utolsósorban, a nyelvi akadályok sem elhanyagolhatók.

Egy kis ország számára rendkívül fontos az együttműködés, főként szomszédaival, azaz regionális szinten. Érvényes ez az információs hálózatok létrehozására és fenntartására is. Elin Törnudd e kényszerűt a "kváziélősködés" elméletével fogalmazta meg: "Finnország ugyan nem információs élősködő, de szimbiózisban él Európával. Ez a távoli ország másokból él, felhasználja rendszereiket és szolgáltatásaikat, de megfizeti a ráeső részt". Hasonló szimbiózis érvényesül az országon belül a tudományos és közművelődési könyvtárak, továbbá a tájékoztatói központok és vállalati információs egységek között.

A könyvtári környezet

A finn információs szolgáltatások háború utáni fejlődését az ország gyors iparosítása és az ismeretek rohamos felhalmozódása váltotta ki, ami a felsőoktatás és az ipar közötti kapcsolatok erősödését vonta maga után. A növekvő tudásanyagot senki sem sajátíthatja el egyszer s mindenkorra. Mind nagyobb szükség van olyan emberekre, akik az információk gyűjtésére és szervezésére szakosodnak, és feladatuknak azt tekintik, hogy segítsék a felhasználókat a létező információk megszerzésében és hasznosításában.

A finn könyvtári és információs intézmények a felettlébb alacsony létszámok tekintetében bizonyára különböznek más országok hasonló intézményeitől. Az egyetemi könyvtárakban például a hallgatókönyvtáros arány a 65:1 (humán) és 250:1 (műszaki) között mozog. A munkák tervezésében ezért nagyfokú

óvatosság szükséges. A szűkös feltételrendszer kihívására az intézmények a stratégiai tervezés és az eredményorientált menedzsment elterjedésével igyekeznek válaszolni.

Mind a húsz egyetemnek modern könyvtára van. Az egyetemek országosan a tudományos és szakkönyvtári állományok háromnegyed részét birtokolják. A fennmaradó egynegyed jut a kutatóintézetekre és a vállalati információs egységekre. A felhasználók igényeit egyetlen könyvtár sem képes önmagában kielégíteni. A megoldás a tudományos könyvtári hálózat gondolatában található meg, konkrétan a központi szerepkörű gyűjtemények megteremtésében. Az első ilyen könyvtár kijelölésére 1972-ben került sor, amikor a Helsinki Műszaki Egyetemi Könyvtár a természet- és műszaki tudományok terén kapott országos ellátási szerepkört. Ma az alábbi könyvtárak látják el *központi könyvtári* feladatát:

- ▶ műszaki és természettudományok: Helsinki Műszaki Egyetem Könyvtára,
- ▶ közgazdaságtan: Helsinki Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára,
- ▶ orvostudomány: Országos Orvostudományi Könyvtár,
- ▶ mezőgazdaság, háztartás(tan): Helsinki Agrártudományi Egyetem Könyvtára,
- ▶ statisztika: Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára,
- ▶ humán tudományok: Helsinki Egyetem Könyvtára,
- ▶ társadalomtudományok: Tamperei Egyetemi Könyvtár,
- ▶ jogtudomány, hivatalos kiadványok: Országgyűlési Könyvtár.

E központi könyvtárak kötelesek gyűjteményüket és szolgáltatásaikat a felhasználó rendelkezésére bocsátani. Természetesen még számos további könyvtárban is vannak speciális gyűjtemények, amelyek a könyvtárak és az egyéni felhasználók előtt szintén nyitva állnak. Ha valakinek, aki például a fővárostól ezer kilométerre lévő Ivalóban él, speciális műszaki információra van szüksége, a helyi közművelődési könyvtárhoz, a Lappföldi Regionális Könyvtárhoz vagy a Tamperei Műszaki Egyetemi Könyvtárhoz fordulhat. Ha ezekben a könyvtárakban nincs meg a keresett kiadvány, vagy a kért adat, információ, maguk rendelik meg az illetékes országos központi könyvtártól. Más lehetőség is van: az illető közvetlenül fordul a Helsinki Műszaki Egyetemi Könyvtárhoz mint országos központhoz.

Könyvtári számítógépesítés

A számítógépek a könyvtári és információs tevékenység minden területén jelen vannak. Alkalmazzuk java része valószínűleg a pénzügyekre és az információkeresésre esik. A leghatékonyabb innovációt a szelektív információterjesztés (SDI) bevezetése hozta magával: a számítógépes szolgáltatások ui. általa váltak rendkívül népszerűvé a tudományos és

műszaki információhasználók körében. A felhasználó szemszögéből lényeges többi szolgáltatás ezután honosodott meg.

A Helsinki Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára különösen jó példa a bátor újításokat kedvelő szervezetekre. A hetvenes években itt fejlesztették ki a helyi HELECON rendszert, amely a gyűjtemény feltárásán kívül a bel- és külföldi közgazdasági cikkek adatbázisának létesítését is lehetővé tette. Napjainkban a könyvtár már CD-ROM-on publikálja nemzetközi adatbázisait (lásd K. Ruokonen cikkét p. 285–287.).

Az Országos Orvostudományi Könyvtár elsőként, 1973-ban vágott neki az online információkeresésnek. Ekkor svédországi kapcsolódással tudott hozzáférni a MEDLINE adatbázishoz. Később a közgazdasági egyetemi HELECON rendszerrel lépett kooperációra. Ennek eredményeként a finn orvostudományi irodalomról tájékoztató FINMED adatbázis a HELECON révén is elérhetővé vált.

A Helsinki Műszaki Egyetemi Könyvtár 1969-ben kezdett kísérletezni a PANDEX adatbázis számítógépes SDI-szolgáltatás keretében való hasznosításával. Minthogy ez az adatbázis interdiszciplináris tartalmú volt, nem ért el vele kiemelkedő eredményt. Ezért az SDI-szolgáltatást később – a svéd Királyi Műszaki Egyetemen együttműködve – speciális adatbázisokra helyezte át. Az INIS adatbázis igénybevétele érdekében kulcsrakész szoftvert szerzett be. Ezáltal ez a könyvtár lett a finn nemzeti INIS központ, s a megvásárolt szoftver hosszú évekig jól szolgálta mind a keresést, mind a használói képzést.

E könyvtár az elsők közt volt a DIALOG, az ORBIS és más amerikai adatbázis-szolgáltató rendszerekkel való online kapcsolat megszervezésében is. 1974-ben egy igen egyszerű felépítésű KWIC-index kiadását indította el a finn műszaki cikkekről. Ez a kiadvány 1981-ig élt, amikor is a könyvtár átállt a TRIP nevű, keresési célokat szolgáló programcsomag használatára. A TENTTU-nak keresztelt számítógépes olvasói katalógus (OPAC) 1981-ben indult, az országban elsőként. Mivel a könyvtárközi kölcsönzésben is ez a könyvtár szolgáltatja a legtöbb dokumentumot, a hozzáférést javító modernizálás ebből a szempontból sem volt közömbös.

Egészen más megközelítés érvényesült a Tamperei Műszaki Egyetemi Könyvtárban (részletes adatai az 1. táblázatban találhatók). Itt egy átfogó innovációs koncepció megvalósításának lehetünk a tanúi. A hetvenes években a könyvtár számítógépre vitte az időszaki kiadványok jegyzékét, ezt követte a folyóirat-köröztetés gépesítése. Kiemelkedő erőfeszítést követelt az 1983-ban megvalósított online katalógus, a SESAM. Azóta a személyi számítógépes rendszerek kerültek a figyelem középpontjába, amelyeket a könyvtár úgy fogott fel, mint a nagyobb rendszerekre való felkészülés kiváló lehetőségét. Eközben kisebb mértékben élt kereskedelmi úton beszerezhető szoftverek (KnowledgeMan, DBase III) hasznosításával is.

1. táblázat

A számítógépesítés meghonosítása a Tamperei Műszaki Egyetemi Könyvtárban

Év	Gép	Tevékenység/rendszer	Betanítás (nap)
1975	T/Telex		
1976		Online lekérdezés	
1979		Időszaki kiadványok katalógusa	
1980	T/képernyő	Folyóirat-köröztetés Tanszéki kölcsönzés	
1981	T/képernyő (2 db)		Számítógépesítés (30)
1982	T/képernyő (2 db) Ny/Tally	ETO-mutató	Ergonómia (2)
1983	T/képernyő Ny/Mikroline	SESAM online katalógus	Adatbázisok a könyvtárakban (1)
1984	Sz/Mikromikko Ny/Facit		Irodai automatizálás (18)
1985	T/képernyő Ny/Facit (2 db) Sz/IBM XT	Integrált rendszer	Könyvtári adatbázisok alapjai (4)
1986	Sz/IBM XT (2db) Sz/Mikromikko Ny/Olivetti	Mutatók Gyarapítás	Személyi számítógépek (8) Szövegfeldolgozás (15) Könyvtári adatbázisok (9)
1987	L/Hitachi Ny/Citizen Sz/IBM XT Ny/Sperry	CD-ROM Folyóirat-köröztetés Tanszéki kölcsönzés	Személyi számítógépek alapjai (20) Szövegfeldolgozás (22) Könyvtári adatbázisok (17)
1988	Sz/IBM AT (4 db) Sagem/telex L/Hitachi (3 db) Ny/Sperry	Időszaki kiadványok katalógusa Expertise Index TRIP adatbázisok	Szövegfeldolgozás (15) Személyi számítógépek alapjai (6) Könyvtári adatbázisok (24)
1989	Sz/IBM AT (2 db) T/Falco (5 db)	Helyi hálózat	Könyvtári adatbázisok (4)

T= Terminál, Ny= Nyomtató, Sz= Személyi számítógép, L= CD-ROM leolvasó.

A tampereiek a köze múltban láttak hozzá a retrospektív katalogizáláshoz egy finn szövegszerkesztő rendszer, a TEKO alkalmazása révén. Ez a rendszer igen nagy teljesítményeket tesz lehetővé: egy-egy könyvtáros havonta 900 rekordot állíthat vele elő. 1989-ben vezették be a TRIP-szoftvert indexek és munkatársi publikációs jegyzékek összeállítására.

A könyvtár egészében a kisebbek közé tartozik – 180 ezer kötetes állomány, 30 munkatárs –, viszont technikailag jól ellátottnak minősíthető, hiszen minden munkatársra jut egy terminál vagy személyi számítógép.

A VTLS programcsomag elterjedésével (lásd A. Soini tanulmányát p. 271–275.) mind több könyvtár lát hozzá a retrospektív katalogizáláshoz vagy katalóguskonvertáláshoz. Egyes könyvtárak külső szolgáltatásokhoz folyamodnak, míg mások előnyben részesítik a saját gépre vitelt. A Helsinki Egyetemi Könyvtár vidéki retrospektív katalogizáló központot hozott létre (lásd E. Häkli tanulmányát p. 263–266.), amely megrendelésekre is szolgáltat.

Szolgáltatások

A tudományos és műszaki információáradat az ötvenes évektől kezdve tízévenként kétszereződik

meg. Ma gyakorlatilag információtúltermeléssel nézünk farkasszemet. Gyökeresen új módszerek szükségesek ahhoz, hogy a felhasználó kellően szűrt információt kapjon, vagyis a megfelelő információ a megfelelő emberhez a megfelelő pillanatban jusson el. Az interaktív visszakeresés közelebb hozta egymáshoz a feltárást és a keresést, de még számos kérdés vár megoldásra.

Az információs rendszerek iránti igényt csak a hasznosítás oldaláról lehet mérvadóan felbecsülni. A TINFO, a Finn Tudományos Tájékoztatási és Szak-könyvtári Tanács által kezdeményezett vizsgálat szerint a 70-es és a 80-as években az online keresések száma évente közel 50%-kal növekedett.

A könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatás is alkalmas az igények megjelenítésére, minthogy egyetlen könyvtár sem tud minden felhasználót kielégíteni. A könyvtárközi kölcsönzés országos rendszerében valamennyi finn könyvtár részt vesz, tehát nem csak a külön döntéssel e célra kijelölt központi szerepkörű gyűjtemények együttese. Közösen kidolgozott szabályzat szerint folyik ez a szolgáltatás. Az egyre tömegesebb bibliográfiai információ (a Helsinki Műszaki Egyetem Könyvtára pl. már 1969-től kínálja SDI-szolgáltatásait, ráadásul 1974-től online keresésre építve) folyamatosan növeli a könyvtárközi

kölcsönzés iránti igényeket. Az online, a telefax útján történő továbbítás jelentősen felgyorsítja a korábbi ügymenetet.

A könyvtárközi kölcsönzés teljesítményei 1969–1987 között az alábbiak szerint alakultak (bibliográfiai egységben megadva):

1969	72 600	1979	226 000
1971	89 300	1981	262 200
1973	129 200	1983	306 300
1975	162 200	1985	301 900
1977	204 100	1987	313 800

Ebből a nézőpontból is nagyon nagy szükség van az országos könyvtári és információs rendszer együttműködésének további erősítésére. Minden résztvevőnek, a könyvtárosnak és a felhasználónak, a felhasználó szervezeteknek (felsőoktatás, kutató és egyéb szervezetek, kereskedelmi és ipari cégek) egyaránt részt kell vállalniuk ebből a kooperációból.

Különösen fontos lenne a nemzeti információs terv létrejötte, amelynek érdekében egyfelől a szakmai testületeknek (könyvtári és információs egyesületek, képviseletek), másfelől a felhasználó társaságoknak és termelő szervezeteknek kellene összefogniuk.

Szemléletes példa lehet az együttműködés gyakorlatára az online keresés. Jelenleg sok könyvtár használja már a finn gyártmányú telekommunikációs szoftvert, a SOLMIS-t. Kezdetben ennek a kidolgozása egyetlen könyvtár céljait szolgálta. A szoftver azután a legjobb pillanatban bukkant fel a piacon, amikor is igény keletkezett egy finn nyelvű telekommunikációs eszközre. Ezért más könyvtárak is vásá-

rolni kezdték. Ezáltal a program továbbfejlesztésének is részesei lettek, és a ráfordítások is több partner között oszlottak meg.

A VTLS-re épülő integrált rendszer (lásd A. Soini tanulmányát) átfogja az egyetemi könyvtárak egész közösségét. Annak érdekében, hogy e rendszer optimálisan hasznosuljon, a szakozásban és indexelésben, a felhasználóképzésben és egy sor más területen is kibontakozóban van az együttműködés.

Miközben a számítógépesítés keretében egyre inkább tudatában leszünk a még megoldásra váró technikai-szervezési problémáknak, növekvő figyelemben kell részesítenünk a kérdés emberi oldalát. Finnországban mindenesetre sokan és egyre többen kapcsolódnak be az automatizálás társadalmi kockázatairól és előnyeiről folyó széles körű vitába.

Irodalom

- [1] HAARALA, A.-R.: Online education round the world: Finland. = IATUL Proceedings, 14. köt. 1990. p. 43–44.
- [2] HAARALA, A.-R.: The information technology vision at Tampere University of Technology Library. = Information Management. Practice and education. Proceedings of an international seminar, 24–27 April 1990, Budapest. p. 392–400.
- [3] TÖRNUDD, E.: Benefits from Network "Parasitology". = UNESCO Bulletin of Libraries, 30. köt. 1976. p. 206–209.

Fordította: Sonnevend Péter

Megalakult a Magyar Adatbázis-forgalmazók Kamarája

1991. május 15-én 13 szervezet megalakította a Magyar Adatbázis-forgalmazók Kamaráját.

A Kamara célja

- ▶ szervezi és összefogja az adatbázis-fejlesztés, -forgalmazás és az információszolgáltatás területén tevékenykedő tagokat – 4. § (3) bek.;
- ▶ érdekeiket szakmai, jogi és etikai szempontból egyeztetési és képviseli;
- ▶ elősegíti a szabad információáramlást, az információs piac építését és az információk társadalmi hasznosítását;
- ▶ a Magyar Gazdasági Kamara tagjaként elősegíti és kezdeményezi a nemzetközi gazdasági kapcsolatok fejlesztését.

A Kamara alapító tagjai

- ▶ Általános Fogyasztási Szövetkezetek Országos Szövetsége

- ▶ Államigazgatási Számítógépes Szolgálat
- ▶ 1001 adattár
- ▶ Intercontact Marketing Network
- ▶ Infosys Alapítvány
- ▶ Központi Statisztikai Hivatal
- ▶ Nea Co
- ▶ Magyar Távirati Iroda Sajtóadatbank
- ▶ Országos Kisvállalkozás Fejlesztő Iroda
- ▶ PM Informatikai és Módszertani Intézet
- ▶ PX Informatikai és Humán Kockázatokat Kezelő Kft.
- ▶ Telecomtec Kft.
- ▶ Új Képcsáság Kft.

A Kamara ügyvezető titkára:
Félegyházi András, Gazdasági Kamara.
Tel.: 153-2503.

Milnarics József
(Új Képcsáság Kft.)